

THE STRUCTURE AND IMPORTANCE OF THE FACTORS OF DEGRADATION OF THE JUDGE'S LEGAL AWARENESS*Marta Bazarnyk¹*

Received: 2021-05-29

Accepted: 2021-07-22

DOI: <http://doi.org/10.46489/gpj.2021-1-2-12>

Abstract. The development of the legal basis for the development of professional legal awareness of a judge depends on the effectiveness of the comprehensive implementation of measures aimed at the formation, improvement and monitoring of legal awareness based on a dynamic approach. However, in connection with the presence of threats to the independence of judges, the implementation of such an approach requires caution and proper methodological justification.

In such a case, the methodological guideline can be the search for ways to overcome the degradation of the judge's legal awareness.

Empirical studies of the factors of degradation of professional legal awareness of judges have not been conducted at the current stage. The theoretical basis of this study was the works of Aidinlis S., Horák, F., Khorakiwala, R., Klocek, A., Lacko, D., Bevs S., Groshevoyo Y., Kim, K., Mikhailina T., Panchuk I. O. and others

The purpose of the article is to substantiate the structure and importance of factors of degradation of professional legal awareness of a judge.

Ultimately, based on the results of the conducted empirical research, we managed to fully or partially confirm all the proposed hypotheses. Summarizing the research results proves that: a) the dynamics of professional legal awareness of judges is related to democratic processes and the foreign policy course of the state, as well as the quality of organizational and legal support for the functioning of the justice system and the influence of judicial self-government bodies and civil society institutions; b) countering the degradation of the professional legal awareness of judges is not a threat to the independence of the judiciary if it is carried out in a legal manner to achieve the goal of strengthening trust in the judiciary in the light of European integration processes; c) legal psychology and legal behavior are the most important components of legal awareness, according to which the degradation of professional legal awareness of judges can mainly occur; at the same time, certain risks are observed for each of the other components; d) the main stages at which the threat of degradation of the professional legal awareness of judges is the highest are the beginning of a legal career and the professional activity of a judge.

Keywords: professional legal awareness, judge, judiciary, legal nihilism, degradation of legal awareness.

¹ Marta Bazarnyk, Lviv university of business and law, Lviv, Ukraine, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0238-7037>

ВСТУП

Розбудова правових засад розвитку професійної правосвідомості судді залежить від ефективності комплексної реалізації заходів, скерованих на формування, вдосконалення і моніторинг правосвідомості на основі динамічного підходу. Проте, у зв'язку з наявністю загроз незалежності суддів, реалізація такого підходу вимагає обережності та належного методологічного обґрунтування.

У такому випадку методологічним орієнтиром може стати пошук шляхів подолання деградації правосвідомості судді. Обґрунтуємо цю гіпотезу наступним чином.

Перш за все, відзначимо, що комплексна система розвитку професійної правосвідомості судді має охоплювати усі складові правосвідомості, а також усі етапи – формування, вдосконалення та моніторингу. Як ми виявили у ході попередньо проведеного аналізу, у своїй нинішній якості організаційно-правове забезпечення процедур розвитку професійної правосвідомості суддів частково охоплює елементи правової ідеології, психології та поведінки; обмежено враховує євроінтеграційний вектор і суб'єктний склад. Так само частково описані у судовій процедурі законодавстві процедури формування (спеціальна підготовка кандидата), вдосконалення (підготовка судді) і моніторингу (кваліфікаційне оцінювання/регулярне оцінювання). Натомість підстави, порядок та наслідки притягнення судді до дисциплінарної відповідальності є досить детальними, глибоко розробленими у доктринальному вимірі та закріплені у судовій процедурі законодавстві. Саме цей факт навів нас на думку про доцільність визначення правового нігілізму як методологічного стрижня для вдосконалення організаційно-правового забезпечення розвитку професійної правосвідомості суддів.

Емпіричні дослідження факторів деградації професійної правосвідомості судді на нинішньому етапі не проводилось. Теоретичною основою даного дослідження стали праці Aidinlis S., Horák, F., Khorakiwala, R., Klocek, A., Lasko, D., Бевз С., Грошевого Ю., Кім, К., Михайліної Т., Панчук І. О. та ін.

Метою статті є обґрунтувати структуру та важливість факторів деградації професійної правосвідомості судді.

РЕЗУЛЬТАТИ

Відзначимо, що по відношенню до правосвідомості судді ужиття терміну-характеристики «деградація» не є поширеним у вітчизняній юриспруденції. Разом з тим, сам феномен деградації правосвідомості ґрунтовно досліджений.

Отже, порівняно з правовим нігілізмом як складовою правосвідомості, що може мати двонаправлений характер (позитивний та негативний нігілізм), деградація правосвідомості завжди характеризується погіршенням її якості. Щодо деградації професійної правосвідомості судді можливо висловити наступні гіпотези, які вимагають подальшого обґрунтування на емпіричному рівні. Зауважимо, що надалі говоритимемо саме про деградацію професійної правосвідомості судді, що має деякі відмінності від деградації суспільної чи особистої правосвідомості.

Гіпотеза 1. Деградація правосвідомості завжди є негативним явищем в умовах демократичної держави.

Гіпотеза 2. З першої гіпотези випливає, що у певних політичних умовах деградація професійної правосвідомості судді є бажаною та очікуваною, стимульованою певним станом правового регулювання і правозастосовчої практики. Мовимо про встановлення авторитарного

(диктаторського) режиму в країні, що суперечить євроінтеграційному вектору розвитку. Таке припущення, у свою чергу, породжує гіпотезу щодо двонаправленого зв'язку деградації професійної правосвідомості та погіршення стану демократії і якості демократичних процесів у державі.

Гіпотеза 3. Крізь призму поняття довіри до судової влади можливо встановити також двонаправлений зв'язок між суспільною правосвідомістю та професійною правосвідомістю судді.

Гіпотеза 4. За поточного рівня організаційно-правового забезпечення функціонування судової влади виявлення та усунення деградації правосвідомості судді на кожному етапі та за кожною складовою є складним процесом, що вимагає участі багатьох суб'єктів.

Гіпотеза 5. Коло суб'єктів, наділених повноваженнями з виявлення деградації професійної свідомості судді, а також повноваженнями щодо реагування на виявлену деградацію має бути максимально широким для забезпечення ефективного функціонування механізму стримування та протидії і попередження загроз незалежності суддів. Посилення демократичних процесів у світлі європейської інтеграції тягне за собою зміщення акценту на більшу впливовість суддівського самоврядування та інститутів громадянського суспільства.

Гіпотеза 6. Виявлення деградації професійної правосвідомості судді на будь-якому етапі розвитку правосвідомості чи за будь-якою складовою не тягнеться за собою загрози суддівській незалежності. Попередження загроз гарантіям незалежності у зв'язку з реагуванням на деградацію правосвідомості залежить від ефективності правових засад розвитку професійної правосвідомості

судді у світлі євроінтеграційних процесів в Україні.

У підпорядкуванні завданню підтвердження (чи спростування) окреслених гіпотез дослідимо структуру та вагомість чинників деградації професійної правосвідомості судді. Керуючись вихідними теоретичними даними дослідження, можемо сформулювати наступну ієрархічну структуру чинників деформації професійної правосвідомості судді:

1. Чинники вищого рівня – пов'язані з панівною правовою ідеологією у державі, рівнем демократії та домінуючим вектором зовнішньополітичного розвитку.

2. Чинники середнього рівня – пов'язані з якістю процесів формування суддівського корпусу, підтримання яких перебуває цілком у межах повноважень органів системи правосуддя та суддівського самоврядування.

3. Чинники нижчого рівня – пов'язані з особистістю та психологією окремого судді.

За напрямком впливу можливо виділити дві групи чинників:

а) чинники стримування деградації правосвідомості – їх активізація означає зупинку або зменшення інтенсивності процесу деградації професійної правосвідомості судді;

б) чинники стимулювання деградації правосвідомості – їх вплив позначається на зростанні інтенсивності процесів деградації професійної правосвідомості судді.

За інтенсивністю впливу слід виокремлювати чинники, які:

а) здатні повністю змінити полярність складової правового нігілізму, зокрема, забезпечивши трансформацію негативного правового нігілізму у позитивний і навпаки;

б) здатні активізувати процеси деградації правосвідомості і підтримувати їх на високому рівні інтенсивності;

в) здатні підтримувати інтенсивність процесів деградації професійної правосвідомості суддів;

г) здатні перешкоджати заходам для припинення деградації професійної правосвідомості суддів.

За критерієм можливості контролю можливо виокремити чинники:

а) які повністю підконтрольні та залежать від волі, рішень і дій конкретних суб'єктів, що мають вплив на процеси деградації професійної правосвідомості судді;

б) чинники, які можуть частково бути контрольовані суб'єктами, які мають вплив на процеси деградації професійної правосвідомості судді;

в) стохастичні (випадкові) чинники або чинники, які з тих чи інших причин не можуть бути визнані і взяті під контроль суб'єктами владних повноважень у сфері правосуддя або інститутами громадянського суспільства.

Слід підкреслити, що деградація не є дзеркальним відображенням поняття розвитку професійної правосвідомості судді з негативним значенням. Запропонована теоретична модель чинників деградації правосвідомості відображує цю ідею. Як це не парадоксально, але розвиток і деградація професійної правосвідомості суддів може відбуватись одночасно у зв'язку з розподіленою структурою правосвідомості і можливістю автономної зміни стану окремих її складових. Саме такий феномен, на наше переконання, і лежить в основі суспільного невдоволення динамікою покращення якості і незалежності судової влади, що у 2014 – 2017 рр. вилилось у масові акти громадської непокори та втручання у здійснення правосуддя шляхом фізичного впливу на суддів, порушення порядку доступу у приміщення судів, поширення інформації, що компрометувала суддівський корпус загалом тощо.

Озвучене міркування приводить нас до заключного питання, що стосується динаміки та направленості процесів розвитку і деградації професійної правосвідомості суддів, а саме – шляхів збалансування процедур розвитку і попередження деградації професійної правосвідомості суддів, що мають базуватись на урахуванні вагомості факторів останньої.

З метою встановлення істинності окреслених гіпотез, підтвердження описаної структури чинників деградації професійної правосвідомості судді та їх вагомості ми провели збір емпіричних даних шляхом соціологічного опитування.

Опитування було анонімним та не включало збору жодних даних, які дали б змогу ідентифікувати особу респондента. З метою забезпечення найкращої об'єктивності дослідження ми залучили до опитування осіб з різних професійних груп – суддів, прокурорів, адвокатів та науковців-юристів. Додатково, з урахуванням євроінтеграційного скерування даного дослідження, ми надіслали анкету, перекладену англійською мовою, фахівцям з юриспруденції східноєвропейських країн, які є членами Європейського союзу (Польща та Словаччина).

Опитування проводилось протягом липня-серпня 2020 р. Усього було надіслано 1350 анкет, отримано 421 відповідь. З них відсіяно частково заповнені анкети, а також анкети респондентів, котрі мають досвід роботи у сфері права менш, як три роки. Загалом прийнято до опрацювання 374 анкети, з них – 74 заповнені судьями, 69 – прокурорами, 99 – адвокатами, 84 – вченими-юристами та 48 – іноземними юристами (співробітниками юридичних фірм).

Анкета була структурована наступним чином. У першій частині анкети було розміщено глосарій,

зокрема, наведено авторське визначення та структуру правосвідомості, а також професійної правосвідомості судді і поняття деградації професійної правосвідомості судді. У другій частині містились поля для заповнення інформації про професійний досвід роботи у сфері права. У третій частині розміщено запитання, орієнтовані на підтвердження (або спростування) сформованих гіпотез. Четверта частина охоплювала запитання, що стосувались вагомості складових, етапів та чинників деградації професійної правосвідомості

судді. Анкета також уміщувала поле для коментарів до окремих питань/відповідей (за бажанням).

За результатами узагальнення даних проведеного опитування встановлено наступне.

Гіпотези 1-3 стосуються процесів, що відбуваються на національному рівні та описують зв'язки між політичним режимом, суспільною правосвідомістю і професійною правосвідомістю судді. Перша гіпотеза набула однозначного підтвердження (рис. 1).

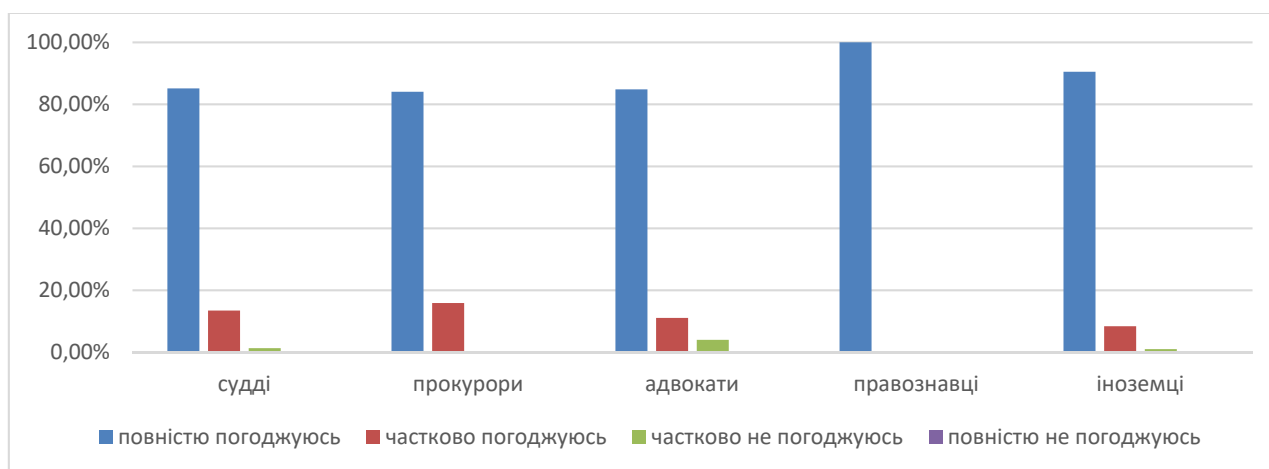

Рис. 1. Оцінка деградації правосвідомості як негативного явища для демократичної держави

Джерело: власні дослідження автора

Лише один опитаний суддя, чотири адвокати та один іноземний респондент частково не погодились з тим, що деградація правосвідомості є негативним явищем для демократичної держави. У коментарі суддя мотивував свою думку тим, що «Якщо звертатись до правосвідомості як комплексного поняття, то зниження її рівня однозначно є негативним. Однак, якщо брати до уваги, наприклад, правові знання, то високий рівень демократії, а отже і якість механізмів захисту прав людини компенсують необхідність у їх набутті для пересічного громадянина. Тим не менше, якщо говорити про

професійну правосвідомість, висновок однозначний – її деградація є неприпустимою в демократичному суспільстві». Решта опитаних повністю (понад 84% опитаних) або частково (понад 8% опитаних) погодились з твердженням щодо негативного характеру деградації правосвідомості для демократичної держави. Вочевидь, випадки часткової згоди обумовлені тими само міркуваннями, які були висловлені у коментарі судді, наведеному вище.

Дані, зібрані для підтвердження другої та третьої гіпотези виявились не такими однозначними (Рис. 2.).

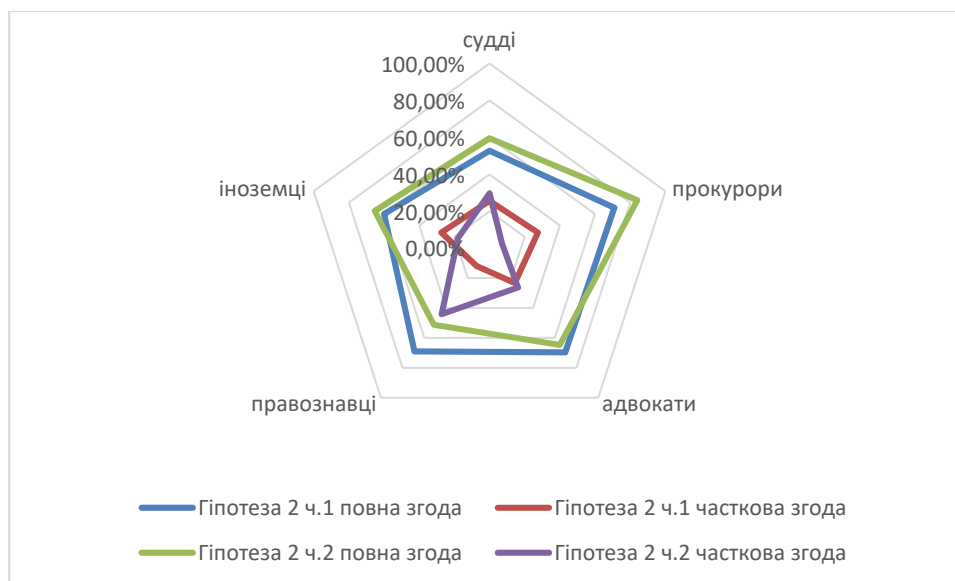

Рис. 2. Часткові дані, узагальнені за результатами опитування щодо зв'язку деградації правосвідомості та політичного режиму

Джерело: власні дослідження автора

Одержані дані засвідчують те, що прокурори, адвокати та правознавці вбачають більшу роль авторитарних режимів у стимулюванні деградації правосвідомості. Здебільшого визнають взаємозалежність погіршення рівня демократії та деградації правосвідомості правознавці. Разом з тим, 18,9% опитаних суддів та 12,6% іноземців частково незгодні з наявністю стимулюючого ефекту, а наявність взаємозв'язку заперечили 15,7% іноземних респондентів.

Для пояснення закономірностей, що лежать в основі таких міркувань наведемо коментар одного з іноземних респондентів, котрий відзначив часткову незгоду за обома напрямками: «Безперечно, держава впливає на суспільство і навпаки. Але правосвідомість є різновидом суспільної свідомості, яка не піддається прямому

впливу, принаймні у короткому проміжку часу. Так само суспільна правосвідомість не може мати безпосереднього і негайного впливу на державну владу крім виняткових випадків революцій/повстань. Професійна правосвідомість суддів має більше зв'язку з суспільною правосвідомістю, ніж з державною владою. У довготривалій перспективі авторитарний режим намагається встановити контроль, швидше, над суспільною свідомістю і правосвідомістю і вже через них впливати на суддів». Зазначений коментар стосувався також анкетного запитання, що відносилось до гіпотези 3.

Результати опитування за третьою гіпотезою дозволили встановити наступні закономірності (рис. 3).

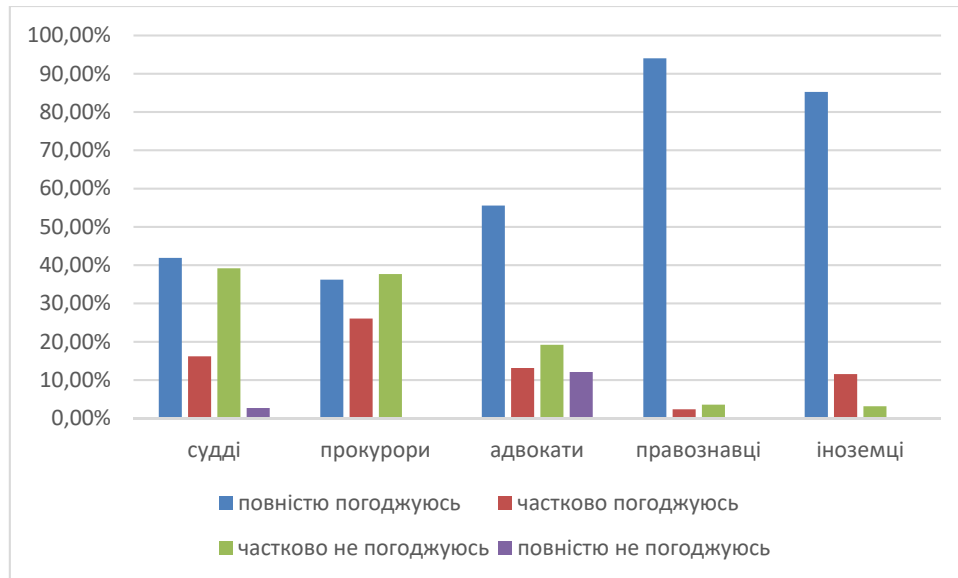

Рис. 3. Дані щодо визнання існування двонаправленого зв'язку між суспільною правосвідомістю та професійною правосвідомістю судді

Джерело: власні дослідження автора

Наведені дані дозволяють припускати, що в українській та іноземній юриспруденції утвердилась думка про те, що хоча суддя є незалежним від будь-яких впливів, однак правосвідомість судді розвивається гармонійно з суспільною правосвідомістю. Практикуючі юристи, натомість, дотримуються виваженої позиції щодо того, що суспільна правосвідомість може мати вплив на правосвідомість судді. Наведемо коментар, зазначений до цього питання у анкеті респондента-прокурора: «Суддя впливає на суспільство, а суспільство – на суддю, це очевидний факт, який впливає з суспільної ролі суддівської професії. Однак, говорити про наявність усталеного взаємовпливу не зовсім доречно, оскільки на першому місці у судді завжди повинен бути закон».

Тим не менш, вважаємо гіпотези 2 та 3 підтвердженими, оскільки більшість респондентів погоджуються чи частково погоджуються з твердженнями стосовно стимулювання

деградації професійної правосвідомості суддів в умовах авторитарних режимів і існуванням двонаправленого зв'язку між деградацію професійної правосвідомості суддів та погіршенням стану демократії і якості демократичних процесів у державі, а також двонаправленого зв'язку між професійною правосвідомістю судді і суспільною правосвідомістю.

Для підтвердження четвертої гіпотези ми зібрали дані за трьома напрямками. По-перше, ми запропонували респондентам оцінити, чи поточний рівень організаційно-правового забезпечення умов для протидії деградації професійної свідомості судді в Україні є задовільним. По-друге, ми встановили, чи, на думку респондентів, механізм подолання деградації правосвідомості є достатньо прозорим. По-третє, респонденти висловились щодо комплексності та складності механізму протидії деградації правосвідомості. Результати опитування представлено на Рис. 5 – 7.

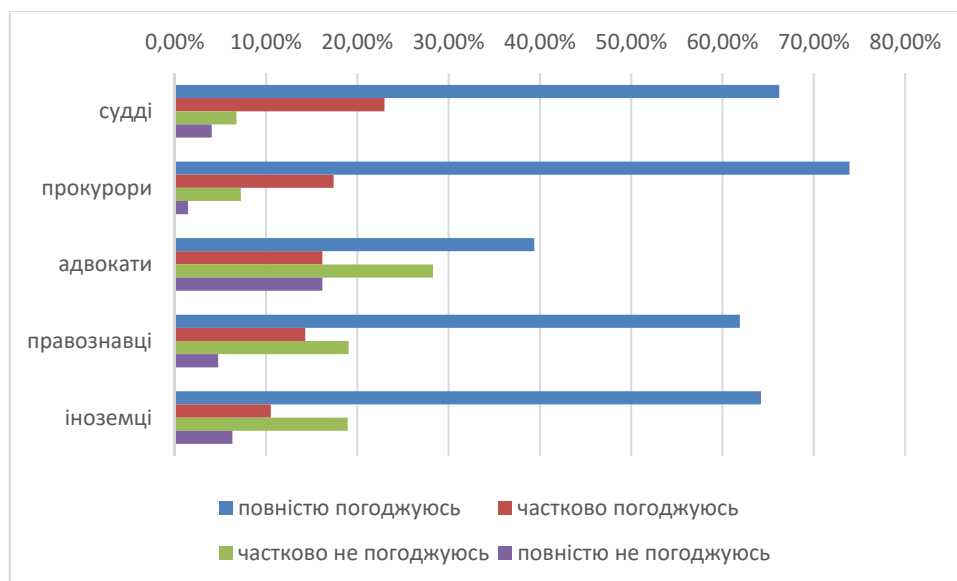

Рис. 2.5. Оцінка респондентами того, чи поточний рівень організаційно-правового забезпечення функціонування судової влади в Україні сприяє швидкому виявленню та усуненню деградації професійної правосвідомості судді

Джерело: власні дослідження автора

Бачимо, що судді та прокурори в цілому вважають поточний стан справ задовільним, тоді як на думку представників адвокатури сучасний механізм потребує удосконалення. Також до певної міри критично ставляться до можливостей держави швидко виявити і усунути деградацію професійної правосвідомості правознавці та іноземні респонденти. Наведемо декілька коментарів з цього приводу. Один з опитаних адвокатів зазначив, що «У випадку деяких суддів ми з колегами спостерігаємо деградацію правосвідомості, інтенсивність якої з роками збільшується. Ми докладаємо усіх сил для того, щоб це не позначилось на наших клієнтах, однак важко добитись конкретних результатів, якщо відсутні безпосередні докази, що суддя вчиняє кримінальні правопорушення, зокрема, корупційного характеру. Механізми притягнення судді до

відповідальності за етичні порушення діють, однак способів доведення деформації професійної правосвідомості у комплексі наразі не існує». Український правознавець наголосив, що «Деградація професійної правосвідомості суддів наразі недостатньо досліджена, отже і способів вибудування комплексного механізму протидії немає. Вважаю, що на поточному етапі ефективними є окремі елементи, наприклад, суддівська освіта та кваліфікаційне оцінювання. Проте для комплексного вирішення цієї проблеми є вкрай важливими дальші дослідження і формування науково-обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення судоустрійного законодавства».

Щодо прозорості виділення інструментів подолання деформації професійної правосвідомості судді ми одержали наступні результати (Рис. 6).

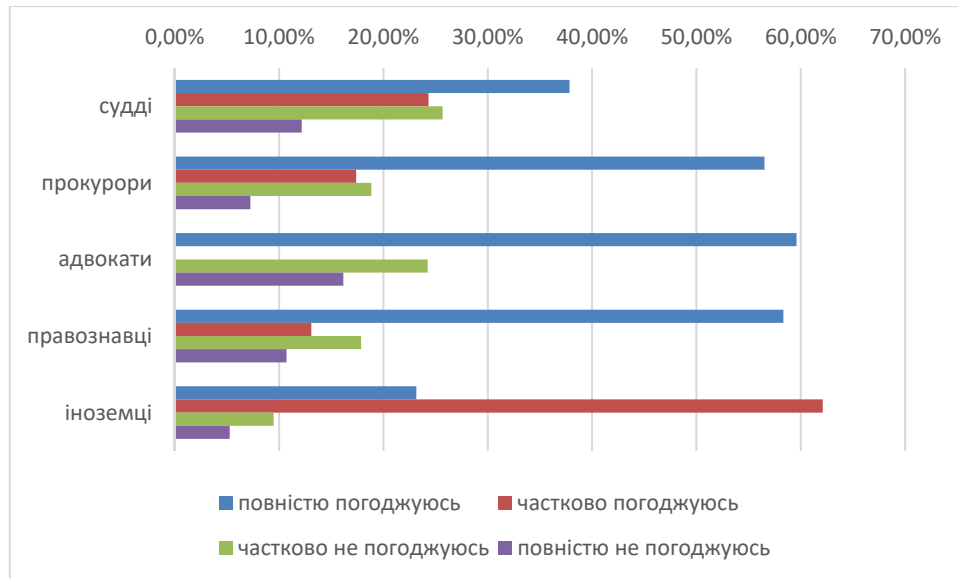

Рис. 6. Оцінка респондентами чіткості виокремлення інструментів та суб'єктів подолання деградації професійної правосвідомості судді

Джерело: власні дослідження автора

Одержані результати доводять, що, якщо розглядати професійну правосвідомість судді у ракурсі пропонованого дослідження, інструменти та суб'єкти подолання деградації професійної правосвідомості судді залишаються недостатньо чіткими. Така тенденція створює загрозу щодо прогалини у обов'язках та повноваженнях суб'єктів, які мали б створити належні умови для подолання деградації професійної правосвідомості судді.

Практичні працівники у сфері юриспруденції не задоволені чіткістю та прозорістю правил і процедур, пов'язаних з виявленням і подоланням деформації професійної правосвідомості судді. Повна згода спостерігалась менш ніж у 60 відсотків анкет опитаних прокурорів, адвокатів та правознавців, а

також менш, ніж у 40% анкет суддів. Суттєве відхилення у даних іноземних респондентів – понад 60% позначок щодо часткової згоди, пояснюємо обмеженою присутністю інформації про особливості судоустрою та діяльності судової влади у англійськомун секторі інтернету. Схожа ситуація, зокрема, спостерігається при дослідженні судоустрою скандинавських країн, де основна інформація викладена державними мовами, тоді як англійською представлені лише ознайомчі відомості.

Нарешті, у питанні щодо доцільності залучення широкого кола суб'єктів та забезпечення їх взаємодії щодо подолання деформації професійної правосвідомості суддів спостерігаємо наступні тенденції (рис. 7-9)

Рис. 7. Оцінка респондентами твердження щодо необхідності узгодженої взаємодії багатьох суб'єктів для усунення деградації правосвідомості судді на кожному етапі та за кожною складовою

Джерело: власні дослідження автора

Як пояснив у коментарі один з опитаних суддів, «Усі органи системи правосуддя повинні працювати злагоджено задля досягнення основної мети судової влади – захисту прав і свобод людини і мети судді, здійснення правосуддя. Якщо є потреба наділити певний орган у системі правосуддя повноваженнями щодо відслідковування деградації правосвідомості, нехай, але такий орган має бути єдиний, і його повноваження у цій сфері не мають пересікатись з іншими органами». Схожі міркування у коментарях висловлювали і іноземні респонденти. Один з опитаних адвокатів, натомість, наголосив, що «Процедура моніторингу рівня правосвідомості суддів на кожному етапі їх кар'єри, до того ж, така, яка б показувала певні результати (наприклад, притягнення до дисциплінарної відповідальності чи, навпаки, заохочення) має здійснюватись узгоджено різними органами, що мають повноваження у сферах підготовки, атестації та розгляду дисциплінарних справ щодо суддів».

Певний зв'язок з попередніми результатами спостерігається і у випадку оцінки респондентами загрози незалежності суддів (рис. 8).

Бачимо, що судді здебільшого послідовно дотримуються позиції щодо недоцільності розширення кола суб'єктів, наділених повноваженнями у сфері подолання деградації професійної правосвідомості. Інші респонденти, натомість, вбачають певну загрозу незалежності суддів у випадку, якщо механізм стримувань та противаг не буде реалізований. На думку одного з респондентів з числа суддів, «Якщо існуватиме правовий механізм і політична воля до зменшення незалежності суддів, так воно і буде, незважаючи на кількість повноважних органів».

Один з іноземних респондентів пояснив свою незгоду так: «Механізм стримувань і противаг потрібен для недопущення втручання однієї гілки влади у діяльність іншої. У внутрішніх справах судової влади такий механізм може створити надмірне бюрократичне навантаження».

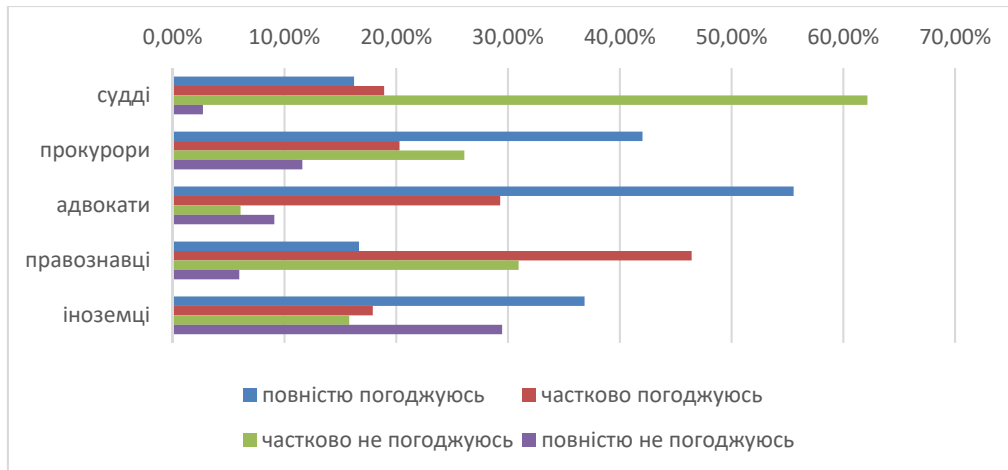

Рис. 8. Оцінка респондентами доцільності утворення широкого кола суб'єктів, наділених повноваженнями щодо усунення деградації правосвідомості судді для забезпечення ефективного функціонування механізму стримування та протипаг і попередження загроз незалежності суддів

Джерело: власні дослідження автора

На думку іншого респондента-іноземця, «Судова влада, самоврядування повинні мати певну свободу у тому, в який спосіб переслідувати суддів, котрі допустили деградацію правосвідомості. І діяти по відношенню до цих суддів вони мають так, як вважають за необхідне, не порушуючи гарантій незалежності».

Що стосується зміцнення ролі суддівського самоврядування та інститутів громадянського суспільства у подоланні деградації професійної правосвідомості при розгортанні демократичних процесів, ми одержали наступні результати (рис. 9).

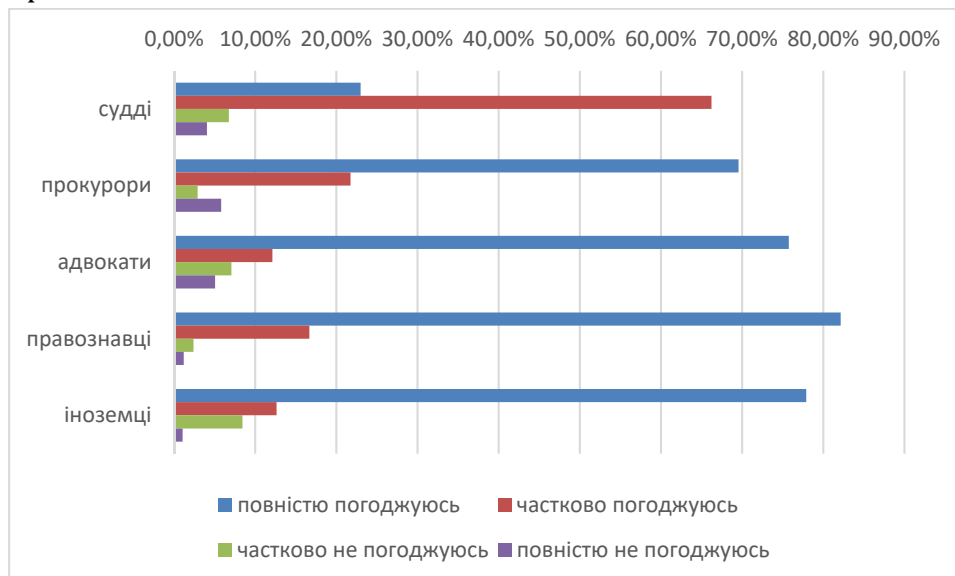

Рис. 9. Оцінка респондентами доцільності наділення органів суддівського самоврядування та інститутів громадянського суспільства більшими повноваженнями щодо усунення деградації правосвідомості судді за умови розгортання демократичних процесів

Джерело: власні дослідження автора

Як пояснив у коментарі один з респондентів-суддів, котрий обрав варіант «частково погоджуюсь», «Громадські організації, безперечно, важливі для забезпечення прозорості судової влади та нагляду з боку суспільства за процесами, які у ній відбуваються. Але не слід на законодавчому рівні давати їм надмірні повноваження у сфері судоустрою, адже це може спровокувати хаос, яким би не був рівень демократії». Решта респондентів у цілому погодились з наведеним твердженням.

Нарешті, щодо питання вагомості складових і етапів, за якими відбувається деградація правосвідомості ми одержали наступні результати (рис. 10, 11).

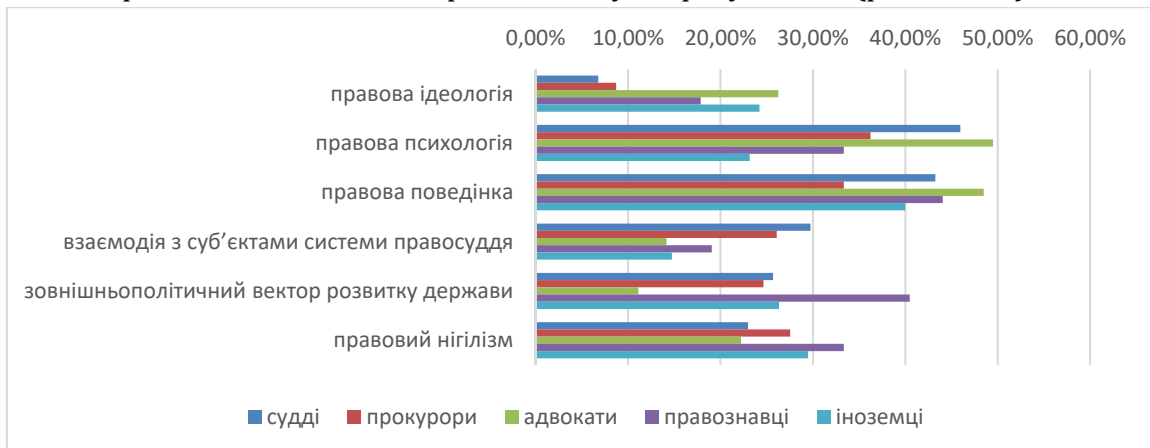

Рис. 10. Оцінка респондентами вагомості складових правосвідомості, за якими відбувається деградація

Джерело: власні дослідження автора

Одержані результати засвідчують, що найбільш чутливими складовими є правова психологія та правова поведінка. Разом з тим, правознавці

схильні вважати важливою складову зовнішньополітичного вектору держави, а адвокати звертають увагу на правову ідеологію.

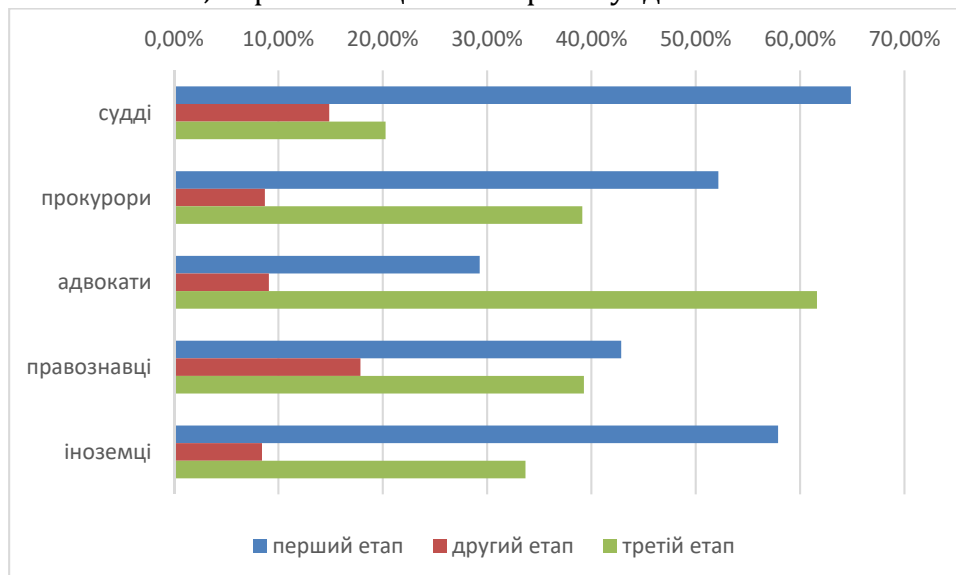

Рис. 11. Оцінка респондентами вагомості етапу кар'єри судді, на якому відбувається деградація правосвідомості

Джерело: власні дослідження автора

Бачимо, що більшість груп респондентів вважають, що основи для подальшої деградації професійної правосвідомості суддів закладаються на етапі здобуття юридичної освіти або ж під час професійної діяльності, натомість на етапі підготовки загрози деградації правосвідомості менші.

ВИСНОВКИ

Зрештою, за результатами проведеного емпіричного дослідження нам вдалось повністю або частково підтвердити усі висунуті гіпотези. Узагальнення результатів дослідження доводить, що:

а) динаміка професійної правосвідомості суддів перебуває у зв'язку з демократичними процесами та зовнішньополітичним курсом держави, а також якістю організаційно-правового забезпечення функціонування органів системи правосуддя і впливовості органів суддівського самоврядування та інститутів громадянського суспільства;

б) протидія деградації професійної правосвідомості суддів не є загрозою для незалежності судової влади у разі, якщо здійснюється в законний спосіб для досягнення мети посилення довіри до судової влади у світлі євроінтеграційних процесів;

в) найбільш вагомими складовими правосвідомості, за якими переважно

References

Aidinlis S. (2019) Defining the 'legal': two conceptions of legal consciousness and legal alienation in administrative justice research, *Journal of Social Welfare and Family Law*, 41:4, 495-513, DOI: [10.1080/09649069.2019.1663024](https://doi.org/10.1080/09649069.2019.1663024)

Bevz S. (2019). Pravosvidomist u pravovomu rehuliuванні derzhavnogo upravlinnia u sferi hospodarskoi diialnosti. <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/8/13.pdf>Horák, F., Lacko, D., and Klocek, A. (2021). Legal Consciousness: A Systematic Review

може відбуватись деградація професійної правосвідомості суддів є правова психологія та правова поведінка; разом з тим, за кожною з інших складових спостерігаються певні ризики;

г) основними етапами, на яких найвищою є загроза деградації професійної правосвідомості суддів є початок юридичної кар'єри та професійна діяльність судді.

Одержані результати другого розділу надають необхідний емпіричний матеріал для визнання актуальності і розробки:

а) шляхи адаптації системи формування, вдосконалення та моніторингу професійної правосвідомості судді до вимог європейських стандартів судоустрою;

б) вдосконалення правових і організаційних засад формування, вдосконалення та моніторингу професійної правосвідомості судді за участі органів системи правосуддя;

в) розвитку ключових напрямків посилення ролі суддівського самоврядування та інститутів громадянського суспільства у протидії деградації професійної правосвідомості судді.

of its Conceptualization and Measurement Methods. *Anuario de Psicología Jurídica*, 31(1), 9 - 34. <https://doi.org/10.5093/apj2021a2>

Hroshevyi Yu. (2005). Rol profesiinoi pravosvidomosti suddi u formuvanni rishennia sudu: kryminalno-protseesualnyi aspekt. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy. Pravo*, 3(42). 168-180.

Khorakiwala, R. (2018). Legal Consciousness as Viewed through the Judicial Iconography of the Madras High Court. *Asian Journal of Law and Society*, 5(1), 111-133. doi:10.1017/als.2017.33

Kim, K. (2014). Do pytan'nia pravosvidomosti derzhavnykh sluzhbovtziv. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia «Pravo», (17). <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/1188>

Mikhailina T. (2019). Pravosvidomist u pravovii systemi: kibernetychnyi ta

synerhetychnyi aspekty. <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/8/29.pdf>

Panchuk I. O. (2013). Zahalni rysy profesiinoi pravosvidomosti suddiv. Chasopys Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriiia "Pravo". 1(7). https://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13p_iopps.pdf